

İNSAN HAKLARI EĞİTİMİNDE OKUL VE SINIF HAVASININ ROLÜ

Dr. Yasemin Karaman KEPENEKÇİ

Ankara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Fakültesi

insan hakları ile ilgili bilgi ve tutumların yaşama geçirilmesinde, okul ortamının önemi büyüktür. Diğer bir deyişle, öğrencilerin, okulun ve sınıfın yönetim şekli ile ilgili algı ve beklentileri insan haklarına ilişkin tutum ve davranışları etkilemektedir. Bu yüzden, okunarda demokratik ve insan haklarına saygılı bir eğitim ortamlarını sağlamak gerekir. Bunun için öğrencilerin, öncelikle okulda düzenlenen etkinliklere ve alınan kararlara, işbirliği içinde katılmalarında yarar vardır. Ayrıca, sorunlar karşısında problem çözme yönteminin kullanılması da okul ve sınıf havasını olumlu yönde etkilemektedir. Bu çalışmada, insan hakları eğitiminde, okul ve sınıf havasının rolünün bütünsel olarak incelenmesi amaçlanmış ve bu doğrultuda tarama modeli kullanılmıştır.

Giriş

Günümüzde dünya gündeminde önemli bir yer tutan insan hakları kavramı, en kısa şekliyle, insanın insan olması nedeniyle sahip olması gereken haklar anlamına gelmektedir, insan hakları konusu çok önemli olunca bu konunun eğitimi de önemli hale getirmiştir. Daha doğrusu, insan hakları eğitimi sorunu üzerinde çok tartışılan konulardan biri durumuna gelmiştir.

Genel hatlarıyla, insan hakları eğitiminin ne olduğu üzerinde durmak gerekirse; herkeste, fakat örgün eğitim kapsamında düşünüldüğünde küçük sınıflardan başlamak üzere tüm düzeylerdeki öğrencilerde insan haklarına saygı bilinci ile bu hakları koruma ve yararlanma bilincini geliştirmek amacıyla, uygun içerik, materyal ve yöntemlerle verilen eğitime "insan hakları eğitimi" denir (Kepenekci, 1999). insan hakları eğitimi ile, kısaca başkalarının hak ve özgürlüklerine saygı gösterip, aynı

zamanda kendi hak ve özgürlüklerini kullanarak koruyabilen ve geliştirebilen bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmaktadır.

insan hakları eğitiminin ailede, okulda, meslek gruplarında ya da kitle iletişim araçlarında verilmesinde yarar vardır. Ancak, toplumdaki diğer örgütler yanında, okulun, öğrencilerin insan haklarını anlamalarını ve saygı duymalarını sağlamada, tutum ve davranışlarını şekillendirmede önemli bir görevi vardır. Çünkü öğrenciler günlerinin büyük bir kısmını okulda geçirmektedir. Bu yüzden, insan hakları eğitiminde ilk planda mutlaka okuldan yararlanılması gerekmektedir (UNESCO,1969).

insan hakları eğitiminin etkililiğini etkileyen birçok etmen vardır: eğitimde kullanılan yöntem, materyal, içerik ve okul ve sınıf havası gibi. Bütün bu etmenler insan hakları eğitiminde kuşkusuz çok önemlidir. Ancak bireyin davranışlarının oluşumunda yaşadığı ortamların rolü dikkate alındığında, özellikle okul ve sınıf havasının insan hakları eğitiminde önemi daha ön plana çıkacaktır.

insan hakları eğitiminde okul ve sınıf havasının rolünü tartışmadan önce, kısaca örgütsel anlamda havanın ne olduğuna göz atmakta yarar vardır. Örgütte hava ya da iklim (elimate), kişiler ve grupların ilişkileri sonucu oluşan durumdur. Örgütün havasında rol oynayan en önemli etken işgörenlerin olumlu davranışlarıdır. Daha genel bir şekilde ifade etmek gerekirse, kişiler arası ilişkiler örgütün havasını etkiler. Bu yüzden, okulun daha çok informal hava içinde işleyen bir örgüt olduğu söylenebilir. Örgütün tüm öğeleri arasında çift yönlü, anlayışa ve-saygıya dayanan bir iletişim kurulduğunda, doğal olarak örgütün havasında da bir iyileşme görülecektir (Bursalıoğlu, 1987).

Günümüzde önemi uluslararası toplum tarafından da kabul edilen ve hatta hakkında birçok hukuksal düzenleme yapılan insan hakları eğitimi konusunu daha işlevselleştirmek için işe okul ve sınıf ortamlarını insan hakları ile ilgili değerlere saygı duyulan ortamlar haline getirerek başlamak gerekmektedir. Diğer bir deyişle, iyi ve olumlu okul ve sınıf havası oluşturmak insan hakları eğitiminin ilk şartıdır.

Bu çalışmanın amacı, okul ve sınıf havasının insan hakları eğitimindeki rolünü incelemektir. Böylece etkili insan hakları eğitiminde sınıf ve okul havası bütünsel olarak incelenmiştir, ihtiyaç duyulan veriler literatür taraması ve araştırma sonuçlarından yararlanılarak toplanmıştır.

İnsan Hakları Eğitiminin Etkililiğinde Rol Oynayan Önemli Bir Etken:

Okul ve Sınıf Havası

İnsan hakları eğitiminin etkililiğinde, daha önce de belirtildiği gibi, bu eğitimin yöntemi, içeriği, zamanlaması, materyali, okul ve sınıf havası gibi birçok etmenin rolü vardır. Aşağıda bu etmenlerden sadece biri olan "okul ve sınıf havası" tartışma konusu olacaktır.

İnsan hakları alanındaki en temel belge olan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (İHEB) dikkatli bir şekilde okunduğunda bu belgede eğitime ve öğretmenin kendisine büyük ölçüde yer verildiği görülecektir. İHEB'nin 26. maddesi eğitimin rolünü tanımlar. Bu tanıma göre, eğitimin insanın niteliğini geliştirme, birbiri ile yakın ilişki halinde olan kişilerden oluşan bir toplumda insanların barış içinde yaşamalarını sağlayacak koşulları oluşturma gibi görevleri vardır.

Bildirge'nin de belirttiği gibi, bireyleri, insan hakları alanına duyarlı bir şekilde yetiştirmek için, yaşadıkları ortamlarda, saygılı ve eşitlikçi davranışların sergilenmesini sağlamak gerekmektedir (Drubay, 1986). Eğitimciler, insan haklarına saygının geliştirilmesine en iyi katkıyı, öğrencilerin insan haklarına saygılı olduğu bir okul ve sınıf ortamı oluşturarak yapabilirler. Nitekim, John Devvey de okulun bir demokrasi modeli olması gerektiğini savunur. Devvey' e göre, insan hakları önce okulda korunmalı ve geliştirilmelidir. Okul, ilk günden itibaren, güvenli, adil, eşitlikçi, barışçıl, çatışmaları çözebilen, farklılıklara saygı gösteren, dürüst ve diğer insan hakları ilkelerinin bulunduğu bir ortama sahip olduğunu göstermelidir. Okullarda bulunan yetişkinler de çocuklarda görmek istediği davranışı sergilemelidirler. Bu fikir belki çok idealist gibi görülebilir, fakat, gerçekte böyle bir okul ortamının olamayacağı anlamına gelmez (Branson, Purta, 1982).

Kısaca, ancak böyle bir atmosfer içinde insan hakları kavramının öğretilmesinin öğrenciler için bir anlam taşıdığı söylenebilir. Çünkü, öğrenciler, onlara karşı sergilenen davranışlarla, öğretilen şeyler arasında bir paralellik olduğunu görecektir. Otoriter bir ortamda insan haklarını öğretmeye çalışmak öğrenciler için hiçbir anlam ifade etmeyecektir (Branson, Purta, 1982). Eğer öğrenciler, öğretmenler, yöneticiler, aileler ve okulda çalışan diğer görevliler arasında korku temeline dayanan ilişkiler, otokratik davranışlar ve sürekli sürtüşmeler varsa, bu okulda verilecek insan hakları eğitiminin ne derece yararlı ve geçerli olabileceği tartışma konusudur,

Tekrarlamak gerekirse, insan hakları eğitiminin başarıya ulaşabilmesi için, okullarda iletişim engellerinin kaldırılmasının ve hoşgörü, işbirliği ve karşılıklı güven atmosferinin oluşturulmasının öncelikle önem taşıdığı söylenebilir. Böyle bir atmosferin gerçekleşmesi ise, tüm bireylerin okul yaşamının bir parçası olmasını gerektiren uzun dönemli bir süreçtir. Demokratik yöntemler, ancak öğrencilerin ve yetişkinlerin işbirlikçi çabalarıyla uygulanabileceğine göre, öğrencilere belli konularda sorumluluk alma fırsatının verilmesi, sorumluluk verilirken yetişkinlerin gereksiz müdahalelerinin önlenmesi, sorumluluklarının gerektirdiği görevleri yapmalarının da denetimsiz bırakılmaması önem taşımaktadır (Drubay, 1986).

insan hakları eğitiminin başarıya ulaşmasında, yukarıda belirtilen koşulla bağlantılı bir diğer koşul da, eşitlik, kardeşlik gibi demokratik değerlerin, okul ve sınıf yönetiminde, ırk, renk, sosyal sınıf, din ya da başka bir ayırım gözetmeksizin herkese uygulanmasıdır (Vandenberg, 1989). Bu koşul, eğitimde fırsat eşitliği (eğitim programına girişte eşitlik ve eğitim sürecinde eşitlik) açısından da gereklidir.

Burada belirtilmesi gereken bir diğer nokta da, demokratik ve insan haklarına saygılı sınıf ve okul ortamının disiplinli bir ortam olması gerektiğidir. Öğrenci, okulda disiplinin sağlanması için uyulması gereken kuralları çiğneyerek zarar verdiği takdirde, bu zararı telafi etmek zorundadır. Bu yüzden, disiplin kuralları insani ve ahlaki ölçülerde uygulanmalıdır. Örneğin, öğrenciler okul malına bir zarar verdiklerinde, arkadaşlık sınırları dışında bir davranış sergilediklerinde ya da öğrenme sürecini engellediklerinde bir disiplin kuralını ihlal etmiş sayılırlar ve verdikleri zararları telafi etmek zorundadırlar. Öğrencinin verdiği zarardan dolayı cezalandırılması yerine verdiği zararı telafi etmesi onun "insan hakkıdır.

Ayrıca öğrencilerin, insan haklarına saygılı okul ve sınıf ortamında doğal olarak düşünme ve ifade özgürlüğünü de kullanabilmesi gerekmektedir. Bu özgürlüğü kullanmayı sağlamanın bir yolu, her sınıfa ya da okula bir şikayet kutusu koymaktır. Bu kutuya, öğrenciler her türlü şikayetlerini yazarak alabilmelidir.

insan hakları eğitiminde, insan hakları ile ilgili etkinliklere de yer vermelidir. Bu tür etkinlikler öğrencilerde empati ve eleştirel düşünme yeteneğini geliştirebilir. Empati ve eleştirel düşünce olmadan insan hakları doktrininin başarıya ulaşması beklenemez (Pettman, 1984). Ayrıca, insan haklarına

AKLARI EĞİTİMİ

yasemin karaman kejienekeçi

saygıyı vurgulamayı amaçlayan bir eğitimde, öğrencilerin fikirleri arasındaki farklılıkları ortaya çıkartmak da gerekmektedir. Ancak bu şekilde diğer insanların fikirlerine, düşüncelerine ve hislerine saygı geliştirilebilir. Aynı zamanda açık tartışmaların olduğu ortamlarda, olası (potansiyel) sorunlar da çözülebilir (Pettman, 1984).

Özetlemek gerekirse, öğrenciler kendilerine insanca davranıldığını ve temel haklarına saygı gösterildiğini gördüklerinde, zihinlerinde soyut bir şekilde bulunan insan hakları kavramı somut bir hale gelecektir. Bu yüzden, insan hakları ile ilgili değerler, okul öncesi eğitimden başlayarak eğitimin her düzeyine ve her konusuna girmelidir.

Kısaca, okul ve sınıf havası ile insan hakları ilişkisini araştıran araştırmalardan da söz etmekte yarar vardır (Purta, 1982). Bu konuda bir çok araştırma yapılmıştır. Örneğin, sosyalleşmede okulun rolü üzerine yapılan bir araştırmada (Ehman, 1980), okul programlarının genellikle bilgi aktarmada etkili ama tutum oluşturmada etkisiz olduğu bulunmuştur. Ayrıca, okul ve sınıf havası ile öğrencilerin okulda düzenlenen etkinliklere katılımı, öğrencinin politik tutumlarını etkileyen önemli faktörler olarak saptanmıştır.

insan hakları eğitimi alanındaki uygulamaları inceleyen araştırmalardan birinde de, insan Hakları Evrensel Bildirgesi' nin (İHEB) verilisinde kullanılan iki yöntem karşılaştırılmıştır (Khoe, 1980). İlk yöntem olarak, öğretmenler öğrencilerden, İHEB'nin hükümlerini ve bu hükümlerin belli olaylara uygulanmasını örnek olaylar üzerinde tartışmalarını istemişlerdir. Öğrencilerden, bu örnek olayda olduğu gibi, tüm insanların dünyada yaşanan olayları yasal düzenlemeler çerçevesinde ciddi bir şekilde ele almaları durumunda toplumun nasıl bir şekil alacağını düşünmeleri istenmiştir.

ikinci yöntemde ise, öğrenciler sınıf içinde oluşturulan tek bir tartışma grubu içinde belli bir olayı tartışmamışlardır. Bu yöntemde sınıfın değişik köşelerine masalar yerleştirilmiş ve bu masaların üstünde İHEB'nin bir maddesi büyük bir kağıda yazılarak konulmuştur. Maddenin yazılı olduğu bu kağıda bu maddeyi ilgilendiren bir gazete haberi bir zarfa konarak iliştilmiştir. Üç ya da dört öğrenciden oluşan gruplar birlikte tek tek masaları dolaşarak maddeleri ilgilendiren olayları tartışmışlar ve tepkilerini yazmışlardır.

Her iki yöntem arasında yapılan değerlendirme sonunda ikinci yöntem kişiler arası yakın iletişime daha açık olduğu için daha başarılı bulunmuştur.

Öğrenci-öğrenci etkileşiminin önemi, planlama sürecine katılma ve öğrenme etkinliklerini gerçekleştirme konularında da aynı sonucu veren birçok psikolojik araştırma yürütülmüştür. Tartışmalara ve planlama sürecine katılan öğrencilerin, okula ve derslere karşı daha olumlu yaklaştıkları ve yaşlıları ile ilişkilerinde daha az saldırgan, kendine verilen işleri yapmada daha istekli ve daha etkili öğrenen çocuklar oldukları görülmüştür (Furth, 1980).

Johnson birçok makalesinde, öğrenci-öğrenci etkileşiminin olumlu yönünü tartışarak, öğrencilerin işbirliği halinde çalıştırılmasının onlar için daha yararlı olacağını savunmuştur (Johnson, 1980). İşbirliği yapmanın öğrenmedeki başarıya katkısına ek olarak, öğrencilerin bilişsel yeteneklerinin artmasına, başkalarının görüşlerine değer vermelerine ve değişik etnik, dinsel vb. gruplardan gelen arkadaşlarını tanımlarına katkı sağlayacağını belirtmiştir. Ayrıca grup içinde çatışmaları iyi yönetmenin getireceği faydalarından da söz etmiştir. Örneğin, bir çocuğun konuşma hakkı ile diğer bir çocuğun kendine saygı gösterilmesini isteme hakkı, okulda insan haklarını geliştirici birçok fırsat doğurabileceğini belirterek, çocuklara algı ve yeteneklerini geliştirici rehberlik* yapılmazsa, çatışmalarla ve yetişkinlik yıllarındaki sorunlarla etkili bir şekilde başetmelerinin güçlenebileceğini söylemiştir. Johnson' a göre çatışmalar iyi yönetildiğinde, tikirlerin açık ifadesi sağlanacak, "ben kazandım sen kaybettin" düşüncesi ortadan kalkacaktır.

Gerçekten de, okullarda demokratik işbirliğini sağlamak için, gerginlik ve çatışma yaratan durumların çözülmesinden yararlanılabilir. Bu doğrultuda, tüm öğrenciler okuldaki kuralları tartışabilirler. Eğer öğrencilerin kendi aralarında ya da öğrenciler ve yetişkinler arasında gerginlik yaratacak bir durum oluşursa çözüm hep birlikte aranmalıdır. Çözüm arama işlemi, informal diyaloglarla, hukuksal yollarla ya da şiddet nedenlerini ortadan kaldırarak yapılabilir (Drubay, 1986).

Diyalog yoluyla çatışma çözmeye bir örnek olarak şu durum verilebilir: A.B.D'de bir okulda hırsızlık olayı yaşanması üzerine bu durum polise iletilmiştir. Polisler soruşturma işine başlamadan önce öğrencilerle söyleşiler yapmışlardır. Tartışmalar sonucunda hırsızlığı yapanlar kendilerini açıklamışlardır. Çünkü, hırsızlık yapan öğrenciler, bu hırsızlığın okulda

yapacağı etkiyi görmüşlerdir. Çalınan eşyalar daha sonra sahiplerine geri verilmiş, şikayet geri alınmış, sınıf içinde hırsızlığın ne olduğu ve sonuçları tartışılmıştır. Sonuçta tüm okul ortamı içinde bir gelişme sağlanmıştır (Drubay, 1986).

Bu tip uygulamalar başkalarına saygıyı geliştirmeye ve sosyal gurupların uyum içinde çalışmalarına yardım eder. A ma böyle etkinlikleri yürütmek çaba, yetenek ve özellikle de öğretmen ve yöneticilerin katılımını gerektirir. Bu yüzden, öğretmenlerin hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlerinde bu konuda da yetiştirilmesi ve onlara uygun çalışma ortamının sağlanması gerekmektedir.

Kısaca belirtmek gerekirse, okulda işbirliğine dayanan öğrenme ortamının oluşturulması, öğrencinin fikirlerine değer verilmesi, başkalarının haklarına ve görüşlerine saygı gösteren kişilerin model olarak sınıfta sunulması, öğrencinin deneyimlerini açıklamaya ve yeni fikirler üretmeye teşvik edilmesi ve öğrencilere öğrenme sürecini kontrol etme yönünde biraz sorumluluk verilmesi insan hakları eğitiminin amaçlarına ulaşması için gerekli unsurlardır.

Bir öğretmen olan Richardson' a göre (1979) güvenli, destekleyici ve açık sınıf havası insan hakları eğitiminin ilk basamağını oluşturmaktadır. Yine, Richardson' a göre, sınıf havasını etkileyen faktörler şunlardır:

1. Öğrencilerin hak, özgürlük, adalet gibi kavramların okulda ve sınıfta da var olduğunu ve bunlara önem verildiğini görmesi,
2. Öğrencilerin başkalarına güven ve saygı duyması,
3. Yapılan ödevler sonunda elde edilen başarıların ödüllendirilerek, öğrencilerde kendine güven duygusunun geliştirilmesi,
4. Sorunlar karşısında problem çözme sürecinin kullanılması ve altından kalkılamayacak sorunlar yerine başedilebilecek sorunlar yaklaşımının benimsenmesi,
5. Ders konularının belirlenmesi ve dersin yönetimi konusunda öğrencilere bir miktar sorumluluğun verilmesidir.

Genel bir şekilde belirtmek gerekirse, insan hakları eğitiminde sadece program, kitap ve öğretmenle istenilen yere varılamaz. Bu yüzden, başta sınıf ve okul ortamının, insan hakları kültürüyle çelişen davranışların gösterildiği bir ortam olmaktan uzaklaşması ve öğretmen-öğrenci, öğretmen-yönetici, öğrenci-yönetici ve öğretmen-yönetici-veli ilişkilerinin insan haklarının gerekli kıldığı değerlerle uyumlu olması gereklidir (Gülmez, 1998).

Sonuç

insan hakları eğitiminin etkililiğini ya da amacına ulaşmasını .gerçekleştirmenin ilk yolu, okulda saygı ve sevgi temeline dayalı ilişkilerin kurulmasını, diğer bir deyişle, iletişim sürecinin sağlıklı işletilmesini sağlamaktır. Bu yüzden, hem sınıf ortamında hem de okul ortamında insan haklarına ters düşen davranışlardan kaçınılması ve okulun tüm öğelerinin (öğrenci, öğretmen, yönetici, veli, vd.) insan hakları değerlerine uygun davranışlar sergilemesi gerekmektedir. Kısa bir şekilde ifade etmek gerekirse, okul ve sınıf ortamında, insan hakları alanında öğretilenlerle, sergilenen davranışlar birbiriyle tutarlı olduğu takdirde, insan hakları eğitimi başarıya ulaşacaktır.

Öneriler

İnsan hakları eğitiminin başarıya ulaşması için,

1. insan hakları önce okulda korunmalı ve geliştirilmelidir.
2. Özgürlük, eşitlik, kardeşlik gibi demokratik idealler okul ve sınıf yönetiminde kendini göstermelidir.
3. Eğitimde, ırk, renk, cinsiyet vb. ayrımlar yapılmamalı ve fırsat ve imkan eşitliği sağlanmalıdır.
4. işbirliğine dayanan öğrenme ortamı oluşturulmalıdır.
5. Öğrencilerin kendilerini ilgilendiren konularda karara katılmaları sağlanmalı ve fikirlerine değer verilmelidir.

Kaynakça

- Başaran, I. E. (1994), Türkiye Eğitim Sistemi.
- Branson, M. S. and Purta, J.T. (Eds.). (1982). International Human Rights, Society and the Schools, National Council for the Social Studies Bulletin , No:68.
- Bursalıoğlu, Z. (1987). Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, No: 154, Ankara.
- Drubay, A. (1986). Educational Aims, Content and Methods in Secondary Education. The Teaching of Contemporary World Issues, R.T. Harris, C.Hahn (Ed.), Unesco, Paris.
- Ehman, L. The American School in the Political Socialization Process, Review of Educational Research, Vol.50.

yasemin karaman keyenekçi

- Furth, H. (1980). *The World of Grown-Ups*, Elsevier, New York.
- Gülmez, M. (16.2.1998) *ilköğretimde Kesintisiz insan Hakları Eğitimi*. Cumhuriyet.
- Johnson, D.W. (1980). *Group Processes Influence on Student-Student Interaction and School Outcomes* (Ed. J.Mc Millan), *Social Psychology of School Learning*, Academic Press, New York.
- Kehoe, J. (1980). *An Examination of Alternative Approaches to Teaching the Universal Declaration of Human Rights*. *International Journal of Political Education*, Vol.3.
- Kepekci, Yasemin Karaman Türkiye' de Genel Ortaöğretim Kurumlarında İnsan Hakları Eğitimi, A. U. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1999.
- Pettman, R. (1984). *Teaching for Human Rights, for the Human Rights Commission*.
- Purta, J. T. (1982). "Socialization and Human Rights Research Implications for Teachers", *International Human Rights, Society and the Schools*, National Council for the Social Studies Bulletin, No:68.
- Richardson, R. (1979). *Learning in a World of Change: Methods and Approaches in the Classroom*, Unesco.
- Unesco. (1969). *Trends in Teaching About Human Rights in the Secondary Schools, Some Suggestions on Teaching About Human Rights*.
- Vandenberg, D. (1984). *The Teaching of Human Rights, Proceedings of the Conference held by the Human Rights Commission and UNESCO, 25-27 August 1983, Paper No:6*, Australian Government Publishing Service. Canberra.